

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 190, GOD. XII, BEOGRAD, UTORAK, 19. DECEMBAR 2017.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ćirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sljedeći broj izlazi 16. januara 2018.

MIXER

Piše: Igor Duda

RADNICI I TURISTI

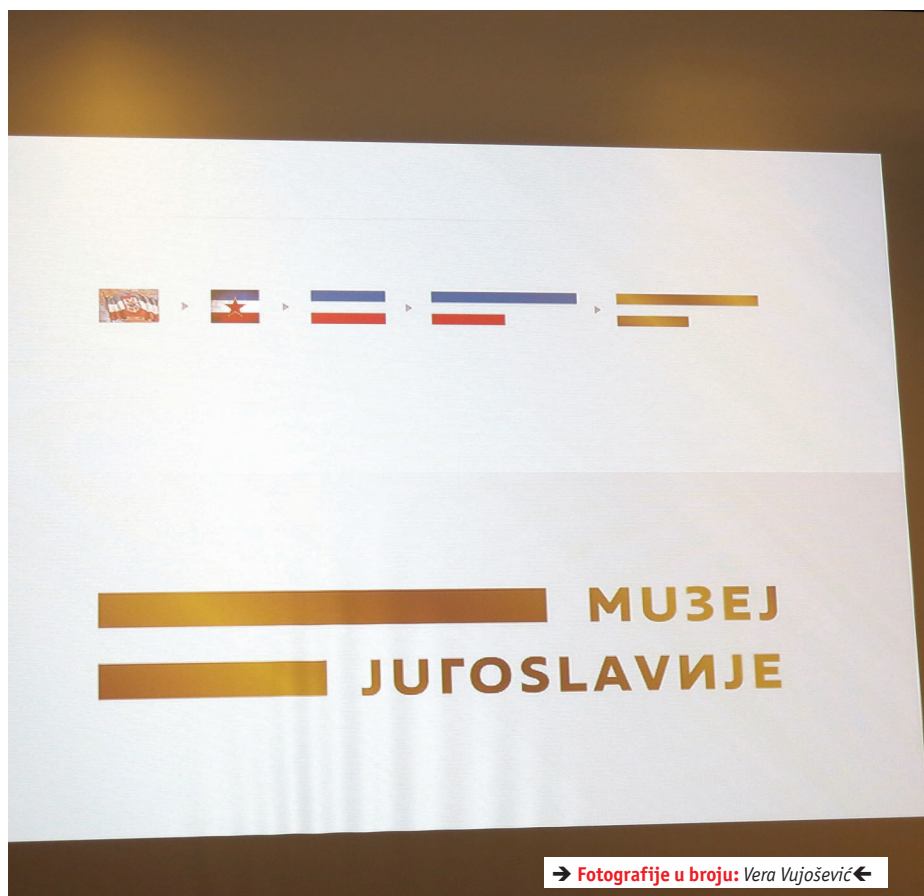
U razdoblju socijalizma Hrvatska je bila godišnje odredište gotovo polovice registriranih domaćih jugoslavenskih turista. Prema službenim statističkim podacima o domaćim noćenjima od šezdesetih do osamdesetih radnička su odmarališta bila najposjećeniji oblik smještaja u Hrvatskoj sve do 1976. kada su hoteli preuzeli vodeću ulogu. Prednost su vratila 1985. i 1988. godine, no od 1983. za prvo ili drugo mjesto odmarališta su se borila s kampovima. Službeni podaci smještali su kućnu radinost tek na četvrto mjesto po broju ostvarenih noćenja.

Međutim, socijalni je turizam bitku s komercijalnim izgubio još 1966. kada je više domaćih noćenja ostvareno u komercijalnom smještaju svih vrsta nego u radničkim, dječjim i omladinskim odmaralištima. Radnička su odmarališta šezdesetih uspijevala privlačiti preko 30 posto domaćih jugoslavenskih noćenja u Hrvatskoj. Tijekom sedamdesetih i osamdesetih njihov je udio pao na 20-30 posto što znači da je oko četvrtine domaćih noćenja u Hrvatskoj pripadalo radničkim odmaralištima. Domaća su noćenja u odmaralištima u Hrvatskoj činila čak dvije trećine ukupnih domaćih noćenja u radničkim odmaralištima diljem Jugoslavije. Iako je bilo nekoliko zastoja u njihovu razvoju, povezanih s reformama u gospodarstvu i sustavu socijalnoga turizma, dugoročno gledano broj je noćenja rastao - istina, sporije nego onaj u komercijalnom turizmu - i svoj vrhunac u Hrvatskoj dosegao 1988. s više od šest milijuna noćenja. Uzme li se stoga broj noćenja kao kriterij, biti gostom u odmaralištu na području Hrvatske značilo je biti jedan među četvero turista u Hrvatskoj, odnosno pripadati dvjema trećinama jugoslavenskih sindikalnih turista koji su za svoje odredište odabrali upravo Hrvatsku, a ne odmaralište u nekom drugom dijelu federacije. Tipični jugoslavenski turist svoj je godišnji odmor koristio ljeti. Svaki drugi do treći putovao je tijekom odmora, obično na Jadran, gdje bi ostajao tjedan do dva, većinom kod rođaka ili u unajmljenom privatnom smještaju. Za takav odmor nije koristio usluge putničkih agencija niti dugo prikupljanu uštedevinu. Češće su putovali oni s višim primanjima, bolje obrazovani i iz manjih obitelji, koji su k tome stanovali u većim gradovima u unutrašnjosti, a najskloniji turizmu bili su Slovenci. Sažetak je to rezultata brojnih ispitivanja koja su na odabranom uzorku provodili savezni i republički zavodi za statistiku te agencija za istraživanje tržišta ZIT/CEMA.

Nedugo nakon rata neiskusni su putnici mogli imati teškoća u pronalaženju dodijeljenoga im odmarališta. Tako je Ljubo Đermanović iz Rijeke dobio uputnicu za toplice te, prema uputama, krenuo tražiti Vrnjce u Sloveniji, iako je točno odredište bilo u Srbiji. U ovom i sličnim lutanjima u kojima su radnici više vremena proveli tražeći odredište nego odmarajući, hrvatska je sindikalna središnjica upozoravala podružnice da radnicima daju točne i detaljne upute. Teškoće su nestale tek naraštaj ili dva kasnije. Godine 1982. 54 posto jugoslavenskih turista putovalo je

do mjesta za odmor osobnim automobilom. Ostali su se vozili autobusom ili vlakom, a onih pet posto koji su letjeli zrakoplovom najvjerojatnije nije ni trebalo stići baš do radničkog odmarališta. Nedostatak parkirnih mjesta u odmaralištima pojavio se već ranih šezdesetih u osvjet masovne motorizacije, a vozači su se već tada rado gurali u hlad stabala uništavajući zasađeno zelenilo pod njima.

Neovisno o prometnom sredstvu kojim su doputovali, pri prvom dolasku u odmaralište gosti su mogli biti ugodno ili neugodno iznenađeni kvalitetom smještaja. Dojam je ovisio o standardu stanovanja na koji su kod kuće navikli, njihovom imovinskom stanju, razini očekivanja i sposobnosti prilagođavanja novim okolnostima. Sukladno tome radnici su ponekad u odmaralištu poželjeli ostati dulje od planiranoga ili ga pak napustiti što je prije moguće. Godine 1949. Anton Peruško i Romano Bonadija, zaposleni u pulskoj bolnici i brodogradilištu Uljanik, dobili su besplatan odmor, no nezadovoljni kvalitetom smještaja u odmaralištu na zagrebačkom Sljemenu, poslali su pritužbu svojoj sindikalnoj podružnici koja ju je potom uputila središnjem uredu u Zagreb: „...zašto se je nas koji smo došli iz suhog Istarskog kraja bacilo u prostoriju za koju smatramo po njezinoj vrijednosti nije sposobna niti za skladište, a kamo li za odmaranje ljudi, budući da je ista u prizemlju i vlažna.“ Gotovo četrdeset godina kasnije, odmaralište zagrebačkoga trgovačkoga poduzeća Unikonsum i zagrebačkog USIZOR-a u Posedarju kraj Zadra bilo je opisano kao „primjer za udžbenike“. Gosti su bili smješteni u sobama i kamp-kućicama u samom odmaralištu te u sobama unajmljenim

➔ Fotografije u broju: Vera Vujošević ➔

kod mještana. Dušan Kusonja, radnik u zagrebačkom poduzeću Monter, boravio je u odmaralištu sa suprugom i dva sina. Njihovu kamp-kućicu od sunca su štitili borovi, a na obližnjoj su se plaži nudili tuševi, tobogani, pojasevi za spašavanje, daske i jedrilice. Hrana je bila izvrsna zahvaljujući dogovoru s mjesnom poljoprivrednom zadrugom.

Čini se da je hrana bila odlučujući čimbenik u stvaranju dobrih ili loših sjećanja na odmaralište. Godine 1947. Jordan Birkić upućen je iz Dalmacije na odmor na Sljeme, no morao je uložiti slu-

MIXER

Igor Duda: Radnici i turisti

ŠTRAFTA

Dejan Vasić: Sekvence društva u permanentnoj tranziciji

ARMATURA

Igor Marojević: Kažesh Katalonija, misliš Kosovo

VREME SMRTI I RAZONODE

Ivan Antić: Dr Feelflood

Vladimir Milojković: Čega se plašim na jednoj klupi

BLOK BR. V

Studiostrip: Monika via Italia

žbeni prigovor. Nije mu odgovarao tamošnji zrak, ali pravi razlog nezadovoljstva bila je prehrana: doručak se sastojao samo od bijele kave, ručak i večera bili su slabi, a za nešto izdašniji obrok trebalo je dodatno platiti. Umjesto planirana tri tjedna ostao je samo osam dana, no dovoljno dugo da izgubi 1,2 kilograma. Godinu kasnije bilo je više prigovora na prehranu u sindikalnom odmaralištu u Biogradu.

U svom je pismu Martin Klemenc iz Slovenije napisao: „Vratio sam se prije vremena jer sam zbog nezadovoljavajuće prehrane bio gladan i to za mene nije bio odmor. Za vrijeme boravka u Biogradu smršavio sam 4 kg. Nezadovoljni su također bili svi moji drugovi.“ Isto-

dobno je u odmaralištu boravila skupina istarskih rudara iz Raše te svjedočila prepirkama između Slovenaca i osoblja. Slovenskim gostima smetalo je što su u ponudi samo tri obroka dnevno, što su večere posebno loše i što na odmoru stoga gube na težini. Stanje je bilo takvo da je središnjica iz Zagreba zatražila od upravitelja odmarališta slanje tjednih izvješća. Međutim, istodobno su iza kulisa uprave pojedinih odmarališta u JSH stizali dopisi iz kojih se saznaje o nestašici mesa i drugih namirnica te molbama za redovitom opskrbom. U tom trenutku nije bilo jednostavnoga rješenja jer su nestašice hrane bile česte, posebno do ukidanja racionirane opskrbe 1953. godine.

Jelovnici iz kasnijega razdoblja, s kraja pedesetih i početka šezdesetih, odaju potpuno drugačiji dojam. Kuhani obroci pripremali su se i za ručak i za večeru te se sastojali od juhe, povrća, ribe, govedine, teletine i svinjetine te kolača i voća. Godine 1963. jedini je problem u novootvorenom odmaralištu u Malinskoj bila veličina restorana sa samoposluživanjem jer 360 gostiju iz 30 bungalova nije odjednom moglo stati na sedamdeset mjesta u restoranu i još toliko na terasi. Odmarališta su gostima iz unutrašnjosti Hrvatske često nudila upravo njihovu kontinentalnu kuhinju te čak zapošljavala kuhare iz tih krajeva. Tako je, primjerice, Radmila Ferenac 1981. radila u odmaralištu Elektroslavonije u Biogradu koje je

nastojalo da netko među kuharima bude vičan slavonskoj kuhinji: „Inače, u odmaralištu kuhamo 14 različitih juha, 28 glavnih jela za ručak i 25 vrsta jela za večeru, tu su još prilazi i poslastice. U ovom odmaralištu nitko nije gladan.“

Čime su se, osim prehranom, bavili gosti u odmaralištima? Iako dostupni arhivski izvori ne daju nimalo povoda za zaključke o mogućoj političkoj agitaciji u odmaralištima, sigurno je bilo pokušaja planiranja kulturnih i obrazovnih sadržaja te rekreativnih aktivnosti. Godine 1949. JSH je izvijestio o aktivnostima u

tri odmarališta pod svojom upravom: gosti su koristili knjižni-ce, posjećivali koncerte, kazalište i kina, odlazili na izlete i za-bave, slušali radio, igrali šah i boće, bavili se veslanjem i dru-gim sportovima. Autori izvješća ipak su pozvali na više entuzi-jazma te predložili nabavku opreme za stolni tenis i bilijar, kao i organiziranje posjeta lokalnih kulturno-umjetničkih društa-va. Međutim, četvrt stoljeća kasnije iz sektora komercijalno-ga turizma čule su se kritike upućene odmaralištima u kojima su, navodno, vladali pasivnost, dosada i igranje karata. Ne sa-mo da je regres korišten u neturističke svrhe, nego su gosti-ma u odmaralištima bili ponuđeni samo hrana, ležaj, more i sunce, dok je sve ostalo bilo „prepušteno mašti“. Anton Ja-sprica, električar u riječkom Konstruktoru, 1977. uživao je tri tjedna u Istarskim toplicama igrajući boće i bilijar, kuglajući i šeućuci s drugim gostima. Mlađi su posjetitelji odmarališta u Diklovcu kraj Zadra vrijeme provodili s mještanima, organi-zirali nogometne utakmice i odlazili u diskoteku. Za vrlo vrućih ljeta većini je turista vjerojatno odgovaralo prepuštanje lije-nosti i vlastitome miru. Upravo tako su odmor provodili rad-nici iz vinkovačkoga poduzeća Dilj u odmaralištu u Grljevcu kraj Omiša. Sa svojom suprugom i dvoje djece ondje je bora-vio Svetozar Savičić: „Lijepo mi je. Kupam se, spavam, gledam televiziju, igram karte i tako... Što bih više htio!? Istoga je mišljenja bio njegov kolega Stevo Jokić, baš kao da su obojica čitali o pravu na ljenost: „Što bi mi drugo trebalo osim da se kupam i spavam. Na svom radnom mjestu ja se svakog dana moram sagnuti i ispraviti četiri tisuće puta. [...] Zato meni, osim spavanja, druga rekreacija i ne treba.“

Međutim, turistički stručnjaci, sociolozi i ideolozi dokolice imali su sasvim drugačije mišljenje od radničkoga te su napa-dali „najpotpunije mirovanje“ utemeljeno na spavanju i sun-čanju. Čak je i Tito izjavljivao kako vrhunac odmora ne bi smjeli biti kupanje i prehrana, već organizirana razonoda. Od ranih sedamdesetih sve se češće pisalo o rekreativnom turi-zmu, preventivnom odmoru i aktivnom programiranom od-moru (APO). Do tada se odnos rekreacije i turizma odvijao u dvije faze: isprva je inicijativa u potpunosti bila prepuštena gostima, a potom je započela gradnja sportskih sadržaja kao sastavnoga dijela turističkih naselja i odmarališta. Međutim, oba su se pristupa pokazala neučinkovitima, posebno među posjetiteljima radničkih odmarališta. Stoga je u trećoj fazi APO objavio rat kroničnom umoru i stresu. Program su 1971. osmislili sportski stručnjaci sa Sveučilišta u Zagrebu te pre-poručili šest sati vođene rekreacije dnevno tijekom deseto-dnevnog odmora. Program je predviđao obveznu jutarnju tje-lovježbu u dvorani te poslijepodnevne sportske aktivnosti po izboru. Sve to dovelo bi do toga da se radnici nakon odmora fizički bolje osjećaju i razviju pozitivan odnos prema vlastitome zdravlju. U organizaciji APO-a predvodila je porečka Plava laguna koja je samo do 1979. ugstila oko deset tisuća radnika raz-nih zanimanja. Bruno Sušković, strojobravar u zagrebačkom OKI-ju odlično se osjećao na bes-platnom programiranom odmoru: „Jednostavno rečeno bili smo u pravom smislu odmoreni, ili ka-ko samo to znali još nazivati zdravo umorni, po-slije čega je svako jelo i te kako prijalo.“ Poreč-koj Plavoj laguni, šibenskom Solarisu i drugim poduzećim a koja su nudila APO i dalje je, narav-no, najzanimljiviji bio komercijalni turizam, ali radničke programe nudili su izvan glavne sezo-ne, tijekom proljeća i jeseni. Poklopili su se tako interesi turističkih poduzeća i lokalnih vlasti ko-ji su zajedno inzistirali na tome da se suvremeni aktivni odmor ne može organizirati u radničkim odmaralištima te da u njih ne treba dodatno ula-gati jer je manji trošak radnike smjestiti u posto-jeće komercijalne objekte koji su izvan sezone prazni i bez stranih gostiju. Dakle, ono što je bi-lo dobro za radnike ispalo je dobro i za druge, a možda je slijed zapravo bio i obrnut.

Radnici su svoj godišnji odmor, naravno, morali platiti, osim ako su na temelju iznimnih radnih zasluga bili poslani u odmaralište ili na APO. Godine 1963. prosječna hrvatska mjesečna plaća iznosila je 29.300 dinara, odnosno 7.323 dinara tjedno. Sedam punih pansiona u rad-ničkom odmaralištu Narodnih novina u Kraljevici bez ikakvih bi popusta stajalo 6.300 dinara. Zahvaljujući sustavu socijal-noga turizma radnici su zapravo plaćali 3.150 dinara, dakle iz-nos koji bi zaradili tijekom tri radna dana, a iskaznica K-15 po-krivala je tada veći dio putnih troškova. Pod takvim uvjetima tjedan dana na moru za dvoje zaposlenih roditelja i njihovo dvoje djece sigurno nije bio luksuz. Jedan je puni pansion u odmaralištu petrinjskoga Gavrilovića u Rijeci stajao 700 dina-ra, 400 dinara manje od njegove komercijalne cijene. I u ovom je primjeru tjedan odmora bio jeftiniji od prosječne tjedne

plaće. Bilo je to u skladu s idejom da odmor ne bi smio biti sku-plji od iznosa koji bi se za to vrijeme potrošio kod kuće, odno-sno s britanskim idealom iz tridesetih godina - tjedan odmo-ra za tjednu plaću - koji je bio dio različitih europskih nastoja-nja što su promovirala odmor za sve. Desetljećima kasnije, godine 1989. Heida Memović, prodava-čica na kiosku u Zagrebu pojasnila je novinaru *Radničkih novi-na*: „Od 22. kolovoza ići ću na odmor u Umag. Ali uz pomoć pri-jateljice u odmaralište 'Industrogradnje', inače, samostalno, za deset dana na Jadranu zaista ne bih imala dovoljno novaca. Deset pansiona će me stajati 70 starih milijuna i to stvarno ni-je mnogo. Posljednja plaća mi je bila 186 milijuna i s njom je-dva spajam kraj s krajem, a kamoli da odem u hotel ili privat-ni smještaj. Teška su vremena, pa se moramo nekako snalazi-ti. Što drugo.“ Prodavačica je za trećinu mjeseca na moru po-trošila tek nešto više od trećine svoje mjesečne plaće. Bilo je to posljednje ljetu u socijalizmu.

SOCIJALNI TURIZAM: POVLASTICA ILI TERET
Razvoj i demokratizacija domaćeg turizma shvaćani su kao po-stignuće revolucije i novog društvenog uređenja - kao što se dužnosnici nikada nisu umorili ponavljati: u onome što je ne-kada bili namijenjeno samo manjini, sada su mogle sudjelova-ti i mase. Stoga je glavna svrha socijalnoga turizma bilo omo-gučavanje ulaska slojeva slabije platežne moći u svijet turi-zma. Iako su plavi ovratnici bili ciljana skupina za socijalni tu-rizam, pokazalo se da su bili skloni oklijevanju, posebno tije-kom prva dva poratna desetljeća. Više je bilo bijelih ovratni-ka, a 1958, primjerice, samo je četvrtina kapaciteta radničkih odmarališta pripadala industrijskom sektoru. Kada su šezde-setih uvedene reforme, nije bilo previše žalosti. Zahvaljujući osponu životnoga standarda bolje stojeći radnici rado su na-puštali oronula radnička odmarališta te ih prepuštali plavim ovratnicima. Iako je država uvela nova pravila, zapravo je po-vukla dio potpore te teret socijalnoga turizma prebacila na sa-moupravljanje. Bogatije su radne organizacije bile više zainte-resirane, dok je ostalim radnicima ipak nedostajalo vrijeme kad su sindikat i država brinuli o svemu. Pored nezadovoljavajuće društvene strukture, odmarališta su imala niz drugih slabosti. Međutim, odmarališta su usprkos svim svojim nedostacima doslovno uspijevala kod radnika iz-vježbati turizam kao dotad gotovo nepoznatu vještinu. Đula-gu Seidovića iz bosanskohercegovačkoga Doboja sindikalna je podružnica 1973. poslala na Hvar pri čemu on nije skrivao za-dovoljstvo: „Ovo mi je prvi put na moru, koje sam dosad mo-gao vidjeti samo na televiziji.“ Marijan Suknar, radnik zagre-bačke Plinare, priznao je: „Eto da nemamo odmarališta, mno-

ŠTRAFTA

Piše: Dejan Vasić

SEKVENCE DRUŠTVA U PERMANENTNOJ TRANZICIJI

Nakon 52. godine od otvaranja, na Dan oslobođenja Beograda, 20. oktobra 2017. godine ponovo je otvorena zgrada Muzeja sa-vremene umetnosti u Beogradu. Tokom otvaranja muzeja desili su se sledeći događaji: politička elita je okupirala muzej; kultur-na elita „koncipirala“ je ceremoniju otvaranja kao ličnu promo-ciju; Muzej je bio otvoren za posete 24x7, uz (pre)naglašavanje broja posetilaca po satu/danu; saznali smo da je tokom rekon-strukcije zgrade muzejka oštećena i uklonjena jedna od skulptu-ra, Top of The Hub; tokom izvođenja akcije/intervencije dva umetnika su uhapšena i privedena na saslušanje. Ovi događaji (i doživljaji) koje ćemo pamtiti, u drugi plan poti-snuli su vest da je na Dan oslobođenja Beograda, 20. oktobra 2017. godine, izložbom „Sekvence: Umetnost Jugoslavije i Sri-be iz zbirki Muzeja savremene umetnosti“, za javnost ponovo otvorena zgrada MSUB. Autor koncepcije izložbe je Dejan Sre-te-nović, dok se kao kustosi potpisuju Mišela Blanuša, Zoran Erić i Dejan Sretenović. U uputstvu za čitanje koje je priredio Sre-te-nović, navedeno je da se izložba sastoji od pet narativnih toko-va, unutar kojih su dela hronološki grupisana u osamnaest se-kevnci koje obuhvataju slične ili srodne umetničke pojave. Au-tor navodi da su „Sekvence“ istorijska izložba, čiji je cilj da rea-firmiše zbirke MSUB i da ponudi nov okvir za upoznavanje i raz-umevanje umetnosti na prostorima bivše Jugoslavije. Pored „re-invincije nekih zapostavljenih pojava“, izložba donosi i remapi-ranje, korekciju i prevrednovanje umetnosti XX veka.¹ Savremene tendencije unutar kustoskih praksi koje su primenji-vane u poslednje dve decenije u postavkama u muzejima moder-ne i savremene umetnosti, razbijanje didaktičkog metanarativa u mikronarative sa jasnim razgraničenjima, vidljivo je i u re-še-nju izložbe iz kolekcije MSUB. Ukoliko bismo uzeli u razmatranje termin „sekvence“, koji su kustosi preuzeli iz filmske terminolo-gije, a koji podrazumeva hronološku linearnost, ili termin mi-kronarativi, videli bismo da je ovaj drugi prikladniji za izložbu

temelju ideološka i možemo je čitati kroz dva registra, pre-ko izloženih radova, kao i jukstapozicioniranjem i politikom izlaganja dela, kroz konstalacije koje tom prilikom nastaju. Narativni tok prve polovine XX veka zasnovan je na postula-tima MSUB iz šezdesetih i čine ga sekvence „buržoaski reali-zam“ i „socijalna umetnost“. Prostorno i koncepcijsko ogra-ničenje na dve sekvence rezultiralo je nejasnim pregledom umetničke produkcije datog perioda, kojem su potrebni novi istraživački pristupi čije začetke možemo pratiti. Prvi na-rativni tok kroz hronološko preklapanje dobro korespondira sa drugim, „druga linija“, koji počinje sa apstraktnim slikar-stvom i istorijskim avangardama. Druga linija predstavlja svojevrsan omaž profesoru Jerku Denegriju i ujedno je naj-bolje artikulisan narativni tok izlozbe. Jednoobrazno reše-nje politike izlaganja unutar izložbe, najvidljivije je u dru-gom narativnom toku, kroz istovetan estetski tretman umet-nosti „prve linije“ kao i dela istorijskih avangardi i nove umetničke prakse. Treći narativni tok počinje sa izlaganjem dela iz pedesetih godina, što dodatno podvlači izostanak dela socijalističkog realizma, kao i preloma kojim bi se moglo pokrenuti i pitanje sukoba na levisi koje je važno za umet-nost tridesetih, kao i promena koje su usledile u umetnosti nakon 1945. godine. Korišćenje hronološkog preseka kao prelaza sa umetnosti postmodernizma, odnosno četvrtog na peti narativni tok, koji čine „umetnost devedestih“ i „savre-mena umetnost“, predstavlja dvostruki istorijski marker ko-jim se prati ratna dezintegracija Jugoslavije i promene glo-balnih tokova savremene umetnosti. Uočljiv je izostanak re-prezentacije projekata „radikalnog obrazovanja“, koji pred-stavljaju važnu tendenciju na lokalnoj sceni nakon dvehila-dite, i koji su od početaka deo globalnih „samoobrazovnih“ umetničkih praksi. Razlog za promenu globalne paradigme možemo pronaći u činjenici da je savremeno doba finansij-kog i kognitivnog kapitalizma bazirano u većoj meri na ver-balnom nego na vizuelnom, koje je danas manje važno nego pre dvadesetak godina.

Već pri prvom obilasku stalne postavke primetan je mali broj izloženih radova umetnica. U prvom narativnom toku „umet-nost prve polovine XX veka“, izloženi su radovi 27 umetnika i 2 umetnice. Još jednoj umetnici je dodeljen poseban po-men u katalogu, ali je njeno delo izostavljeno na samoj izlo-zbi. Unutar drugog narativnog toka izloženi su radovi 52 umetnika, 6 umetnica i 5 umetničkih grupa. Narativni tok po-sleratni modernizam čine dela 20 umetnika i 3 umetnice, dok je unutar četvrtog „nova predmetnost“ i „postmodernizam“ zastupljeno 22 umetnika i 4 umetnice. Na poslednjem nivou izložena su dela 9 umetnika, 8 umetnica i 3 umetničke grupe, što bi ujedno po pitanju rodne zastupljenosti predstavljalo i značajan pomak u odnosu na prethodne narativne tokove. Upravo su dela koja su stvarale umetnice u prvoj polovini XX veka bila u posebnom fokusu istraživanja kolegunica i kole-ga u prethodnoj deceniji, a neke od izložbi organizovane su i u okviru MSUB. Verujem da se po pitanju neuvažavanja rod-ne ravnopravnosti radi o strukturalnom propustu (ne o na-meri kustosa) čije razloge možemo potražiti u arhivama iz kojih čitamo o umetnosti.

Izložbu „Sekvence“ treba razumeti kao rezultat kompromisa koji sa sobom nosi kustoski posao unutar institucije sa od-rednicom „muzej savremene umetnosti“ koji podrazumeva promišljanje umetničke produkcije u kontekstu globalne sa-vremenosti, a koja ima teret i odgovornost prezentacije ko-lekcije umetnosti modernizma. I delikatnije, kako napraviti balans između želje za nacionalnom reprezentacijom, isto-rijskim nasleđem i savremenom internacionalnom umetnič-kom produkcijom? U javnosti se polarizovala rasprava o tome da li je izložbom sačuvan jugoslovenski karakter Muzeja sa-vremene umetnosti. Izjave zvaničnika o očuvanju autonomi-je institucije MSUB isticanjem jugoslovenskog karaktera sa-me izložbe (ali i izbor datuma za otvaranje renovirane zgre-de) treba razumeti u kontekstu savremenih ideoloških potre-ba. Rastko Močnik navodi da u odnosu prema prošlim kon-struktivnim ideologijama, aktuelna konstruktivna ideologija nastoji da ih integriše u svoj mehanizam, čime bi obezbedi-la vlastitu legitimnost i dala privid istorijskog kontinuiteta, odnosno, aktuelna konstruktivna ideologija treba da preradi prošle tako da u njenom okviru funkcionišu.² Sve što je izrečeno potrebno je razumeti unutar istorijskog, društvenog i kulturnog konteksta. Muzej koji je osnovan kao društvena institucija u socijalizmu, deli sudbinu jugosloven-skog društva, čime ga na simboličan način reprezentuje sa izložbom ili bez. MSUB odraz je jednog od hronoloških sloje-va savremenosti unutar društva koje je dugo angažovano oko ideja o promenama, da ga možemo nazvati društvom u per-manentnoj tranziciji. Stoga je MSUB prepoznat kao dobar primer za uspostavljanje (fiktivnog) istorijskog kontinuite-ta sa socijalističkom Jugoslavijom, jer se osnivanje muzeja

dešavalo u vreme tranzicije čije početke nalazimo u političko-ekonomskim reformama u ranim pedesetim godinama. U istom periodu dolazi i do promena u vizuelnim umetnostima koje se ugledaju na tada dominantne tendencije u zapadnim zemljama, koje su u hladnoratovskoj kulturnoj politici promovisane kroz ideju o umetničkoj slobodi. Ove promene trasirale su usmerenja u vizulenim umetnostima, obeležile samu kolekciju, i u znatnoj meri uticale na arhitektonsko rešenje zgrade muzeja. U uputstvu za čitanje Sretenović je izneo stav da je u kontekstu globalnih umetničkih kretanja, umetnički prostor socijalističke Jugoslavi-e pozicioniran kao marginalan i integrisan u evropski. Muzej je metodološki funkcionisao po istim principima kao i muzeji iz globalnih centara iz kojih je prezentovao gostujuće izložbe, dok je istovremeno reprezentovao i jugoslovensku umetnost kroz stalnu postavku. Danas u postsocijalističkom i poskomunistič-kom društvu, kustosi muzeja svoj pristup baziraju na aktuelnim tendencijama i u jednakoj meri na kapitalu koji čini nasleđena umetnička kolekcija. Isticanjem značaja koji je MSUB imao u usmeravanju i promovisanju umetnosti u socijalističkoj Jugosla-viji, na jasan način se u promenjenim geo-političkim okolnosti-

ARMATURA

Piše: Igor Marojević

KAŽEŠ KATALONIJA, MISLIŠ NA KOSOVO

Moja nezatnost je u nekoliko navrata javno iznela tvrdnju da je esenesovska vlast iznutra destruktivna ali, u spoljnopolićkim navratima, relativno konstruktivna. (Pritom se nisam držao ni-kakvih idealističkih, nego pukih realpolitićkih merila.) Naravno da importno-eksportna šizofrenija u politici niipošto ne počinje sa esenesovcima, kojima je samo dostavljen recept ohoio usavr-šen latinoamerićkim diktaturama potpomognutima iz Sjedinje-nih Država: spolja striktno zadato delovanje; potpuna samovolja izvršne vlasti, pa ma i uz oblatu destruktivnog društva. Po tome što kod nas mogu da nekažnjeno ubijaju samo najizvrsniji pojedinci poput sina Željka Mitrovića, samim tim i njegovog oca, a ne sad nekakva cela hunta, Srbija je dokazala da je ipak nalik znatno mekšim diktaturama od najzloglasnijih latinoamerićkih. U činjenici da je Evropska komisija odbila da prizna legitimnost, pa samim tim i rezultate katalonskog referenduma od 1. oktobra 2017., srpska premijerka je na kraju prepoznala mnogo nelogič-nosti, neverovatnosti i nefer stvari prema Srbiji i pohitala da kao pouzdana poštarka uručí pismo EK-u, taćnije napisмено dato gundanje kako nije u redu da Katalonija ne može da se odvoji a Kosovo je moglo i kako sve to zbog nećega predstavja vrhunsku uvredu nanetu niti Kataloniji, niti Kosovu, nego Srbiji. U društvu koje se raspada usput stvarajući armije novih sazajno raslablje-nih, elementarna logika zamenjena je pragmatićnom ali ipak ne baš toliko: netaćnom, analogijom. Kod nje se uvek previda razli-

ma podvlaći (danas) regionalni znaćaj institucije unutar global-nih tokova.

Otvaranjem renovirane zgrade MSUB stekao se uslov da se unu-tar polja savremene umetnosti i kroz primere umetnosti, ideje i događaji iz prošlosti učine razumljivim u sadašnjosti. Drugim re-ćima, da se postavi društvena baza za adresiranje politizovanih aspekata savremenosti, koje treba razumeti kao operativni me-tod za promišljanje politićke (i utopijske) vizije za budućnost. Misija Muzeja savremene umetnosti kao javne institucije mora-la bi poćeti pomeranjem (uspostavljene) nadlećnosti muzeja iz-van ulaznih vrata renovirane zgrade, u polje društvenosti, jer savremena umetnost adresira i dovodi u pitanje aktuelne ideo-loške, politićke i klasne antagonizme ■

^[1] Dejan Sretenović, „Sekvence: Umetnost Jugoslavije i Srbije iz zbirki Muzeja savremene umetnosti“, Muzej savremene umetnosti, Beograd, 2017.

^[2] Rastko Močnik, „U umetnosti, savremenostpočinje 1917“ web: http://www.studijesavremenosti.org/2017/11/11/u-umetnosti-savremenost-pocinje-1917/

ćistost konteksta stvari koje se njome nastoje sameriti. Ali kosov-sko-katalonska analogija se ukorenila, pa se o njoj mora pričati. Kad se to inaće čini, obićno se previđa da katalonskom pokućaju osamostaljenja nije neposredno prethodila ratna – i ne samo rat-na – trauma poput one nastale između Srba i Albanaca. Da ne govorimo o tome da sudeći po španskom Ustavu iz 1978, nijedna au-tonomna oblast nema pravo da se odvoji, a da je važenje Ustava SFRJ iz 1974. petnaestak godina kasnije srpska vlast ponićtila. Da, na kraju krajeva, ne pominjemo ni sve ostale ogromne razlike, po-ćev od toga što je – ako je i nama dozvoljena jedna, nadam se ko-risnija analogija – Katalonija faktićki izgubila Oksitaniju stoleće pre no što će Srbi biti poraćeni na Kosovu, koje će de jure izgubiti više od šest vekova nakon što su Katalonci izgubili pomenutu re-giju: sopstvenu jezićku i ne samo jezićku kolekvu. Nije sporno da je Ana Brnabić možda i najupadljivija figura poli-tićkog piona još od Zorana Litića naovamo, ali je ovom prili-kom, sa ostatkom moralnog paketa koji joj pada na grbaću – osetila ga ili ne – ponela i prećutkivanje krivice srpske strane, koju naci(onalna) vlast i inaće prećutkuje u pregovorima s Ko-sovom. Posredi je činjenica da je ulićno svrgavanje Ustava SAP Kosova i tamoćnjih vlasti poslućilo da, silom srpskih oružanih poluga vlasti, pripadnici većinskog naroda budu stavljeni izvan zakona, uz sve mućne i represivne posledice koje je to moglo da znaći. Naravno da u tumaćenju recentnih pojava stalno moramo da se vraćamo na krupna opća mesta iz prošlosti; kako drugaći-je kad su neka od njih, i to ona najvaćznija, ostala prećutana. Nije to bać tada poćelo, ali od 1999. srpsko drućstvo poćinje si-stematski da laće sebe: izdavanje pismene dozvole kroz Kuma-novski sporazum da, između ostalog, strane trupe regularno kroće na administrativno sopstveno tlo nije javno protumaće-no kao poraz, pa ga takvim nije doćiveo dobar deo Srba kojima, samim tim, nije bilo jasno mnogo toga što se kauzalno dogodi-lo docnije, ukljućujući i proćlašenje i većinsko priznavanje su-verenosti Kosova. Štaviće, vladajuća koalicioja je isprva prosla-vljala i nekakvu pobeđu u ratu '99, inaće jedinstvenom po tome što jedna zaraćena strana (Vojska SR Jugoslavije) nije drugoj

BETON BR. 190 DANAS, Utorak, 19. decembar 2017.

^[1] Fragment teksta „Od radnika do turista“, iz publikacija Sunčana strana Jugoslavije, Srednja Europa, Zagreb 2013.

(NATO–trupama) nanela gubitak ni jednog jedinog čoveka. U velikom delu društva, koje se politički nastojalo artikulirati ideološkom lepezom širokom od najradikalnijih desničara do lakših evrofanatika, poništena je moguća svest o porazu ili bar svest o njegovom uzroku – u koji se mora ubrojiti i aparthejd nad Albancima, te je nelegitimno NATO bombardovanje bilo jedna od njegovih posledica – i konačnoj posledici: gubitku Kosova. Ako ćemo već o analogijama, zar se sama od sebe ne nameće jedna, retko nesporna: kao što je Srbija sa sobom kao sila pobednica 1918. uvela i Vojvodinu u kraljevinu, tako smo kao ratni gubitnici ostali bez dela teritorije, u ovom slučaju zvanog Kosovo, okej: Kosovo i Metohija. Siguran sam da se to negde još uvek ne može objasniti. Ali, kažem, bio je to samo početak sistemske samoobmane: jednako će srpsko društvo lagati sebe da je 5. oktobra došlo do revolucije, da Kosovo nije nezavisno ili da je maloletni ubica Gavrilo Princip ogromna istorijska ličnost, što su u raznim formama iznosila najšire moguće ideološki fundirana čeljad, od ultradesničara do Biljane Srbljanović; zgodno im se namestila stogodišnjica istorijskog atentata i brzog početka, dakako skromnog, Prvog svetskog rata. Prečutkivanje sopstvene krivice u Bosni i Hercegovini i na Kosovu jeste pak verovatno najškodljiviji deo te samoobmanljivosti i, u neizbežnoj konačnosti, laganja sopstvenog bića: sebe.

Nije nužno negativna, čak može da bude simpatična, trapavost srpske strane dok se pogrešno prepoznaje u tuđim pričama i kod Evropske komisije preduzima korake natrag. No svaka šega bi morala prestati čim se prozbori o ljudskim žrtvama takve ili srodne trapavosti, naročito o tuđima (ili se one nametnu kao tema, a onda prečute). Ali srpska strana je a propos najekstremnijih posledica sopstvenog dejstvovanja devedesetih, umesto reči, pa čak i šale, definitivno izabrala ćutanje. Koje, što je kontekst opasniji i nosi veću odgovornost, nosi i veći moralni problem, tišao on ili ne. Nosi ćutanje u postojećim okolnostima sa sobom i laž, kada bezmalo svi znaju šta je istina a niko je javno ne saopštava. I zašto se ne izriče, ima li na kraju krajeva od toga kakve koristi? Teško: kako s Bosnom i Hercegovinom poboljšati odnose bez prethodnog dovoljno jasnog i tačnog odnosa prema Srebrenici, kao simbolu

ukupnih zločina u BiH, ili sa Kosovom dok se činjenica aparthejda počinjenog u naše ime neprestano ignoriše? Tako srpski vlastodršci uzimaju za slobodu da nam celokupno međuvreme nametnu kao bezmerni produžetak neke od godina iz devedesetih kada je posejano seme prečutkivanja i laži, uključujući i laganje samih sebe, a čiji su krvavi izdanci višestruko, i naknadno, prečutkivani: obavijeni slojevima tišine, koja zaudara najpre po ravnodušju. Na šta li će taj vonj izaći – koliko god to hiljastički zvučalo – kad dođe do neizbežnog i svakako žalosnog ostvarenja one bazične psihoanalitičke ideje po kojoj sve što se potiskuje u jednom trenutku nužno eksplodira...

Madridske su vlasti na kraju uputile molbu srpskima da ne nose pismo Evropskoj komisiji, zbog osetljivih okolnosti u Španiji, gde je uvedeno vanredno stanje, gle čuda, u Kataloniji. (Tako da je Brnabićeva uzaman trenirala za poštunošenje do Brisela.) Bila je to zapravo diskretna opomena da prestanu da nesvesno lobiraju za nezavisnost dela njihove teritorije ako su već prijatelji. Nastave li to ipak da čine, srpske vlasti će, najpre odustvom španske podrške u odbijanju priznavanja Kosova – mada bi to možda bila i usluga – na svojoj koži osetiti da je, od Bregzita, posredi jedna od vodećih svetskih sila, koja je u odličnim odnosima sa SAD, većinom latinoameričkih država i sa većinom članica Evropske unije, uz korektne relacije s Rusijom. A ako srpska strana još jednom zloupotrebljava naša nedela i to ovog puta da bi možda pokvarila odnose sa svojom najmoćnijom saveznicom, onda više nema nijednog ne samo moralnog ili estetskog nego ni realpolitičkog razloga i za kakvu pohvalnu tvrdnju o spoljnoj politici aktuelne srpske vlasti. Pre svega svojim stalnim uvećavanjem naše krivice, kao i skretanjem ka Rusiji i katalonskim autogolovima, ona je jednako rđava i škodljiva kao ona unutrašnja ■

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Ivan Antić

DR FEELFLOOD

zatim energija siđe u majku zemlju srbiju
odakle se diže kroz moja stopala do krunske čakre,
iz krunske čakre izlazi prelepa svetleća koza,
moja svest je u njoj,
vaznosi me
na sedmi nivo nepostojanja

*sve čega nema
kod stvoritelja – ništa osim
čistog božanskog mraka –
tamo je neopisivo lepo*

zatim izlazim iz svetleće koze
i politička me praznina ispunjava:
izgovaram zapoved za isceljenje! za sve!
svedočim isceljenje, ispiram se
i vraćam nazad do centra majke zemlje srbije stacioniranog u srcu;
i natrag kroz telo do krunske čakre,
zatvarajući sve čakre,
radim energetski
odmak
i zakopčavam auru.

BLOK BR. V

Autori: Studiostrip

Piše: Vladimir Milojković

ČEGA SE PLAŠIM NA JEDNOJ KLUPI

čega se plašim na jednoj klupi
bazen je izgrađen
moram da žmurim
neko sedi i viče: "stani pederčino!"
ponovo se plašim
da li ću uskoro da dođem kući
i sednem zatvoren
ovde je sandviken city i mrak
tako crn da ne moram da žmurim
ovde nemam klupe
moglo bi da bude patetično
stavljam ruke na udah
i shvatam da lepše neće biti

3.32 pm – 3.37 pm

12.10.2017.

četvrtak

(stadion spartak – subotica)

u što se sve ovo pretvara

volim kada dođeš poslije a ja od poslije
bez ustezanja pijemo pijemo pivo i rakiju
tranzistor je uključen što ukazuje na to
da u ovoj zemlji nema dobrog života
mogu jasno čuti nepristrasan pregled situacije
korake i vidjeti ono što mi se urezalo u pamćenje
u što se sve ovo pretvara.

8.19 pm – 8.24 pm

utorak

29.08.2017.

neplanirani ishodi

na zahodskoj dasci spontani, elegantni procesi
koordinirano kreiraju inače neplanirane ishode
i nije neka ideja dok posmatraš cijene:

jogurt 16,99

smoki od 25,99 do 33,99

sapun 49,99 ali i 50,20 kao i 104,75

brijač 70,85 ali i 50 na pijaci

krumpir ima i za 50

nektarine 60 ali i 99,99 u radnji

banane 69 / kg

to nazivamo „ekonomija“

a cjelokupno društvo tržište preko svake mjere

a to već nije tako banalno

što znači biti čovjek? –

ograničeni ciljevi, oskudni resursi, uobičajeno

siromaštvo

i tu se izgubim

tražeći papir za brisanje

dok produkt neoliberalizma ostaje računica

interesa

kroz moralnu refleksiju

ivice kontejnera.

05.27 am – 05.38 am

2.9.2017.

subota ■

